

JOHN HENRY NEWMAN A SZENT

Régen várt hír érkezett: A Szentatya, Ferenc pápa 2019. július 1-jén bejelentette, hogy az Amazóniával foglalkozó őszi szinódus időszakában, október 13-án szentté avatja John Henry Newman angol bíborost.

BEVEZETÉS

John Henry Newman¹ (1801-1890) volt az a személyiség, aki csaknem végig élve az egész XIX. századot, amely oly sokat hivatkozott a szabadságra és a lelkiismeret szavára – az igazság követésekor a legkomolyabban vette saját lelkiismerete szavát, a legnagyobb gonddal vizsgálta meg felismeréseit és az igazság jelenlétét a katolikus egyházban. Ennek a tanulmánynak az elején elég talán néhány sort idézni tőle ebben a témában:

„A legelső, amit lelkiismeretünkbe bele kell vésnünk az, hogy az ember éles késsel játszik, ha az igazság mibenlétét kritikusan, vagy közömbösen értelmezi, ahelyett, hogy kitartó erőfeszítéssel megbizonyosodnék annak lényegéről. Úgy vélem, már felületes megfigyeléssel is felismerhető, hogy az emberek nagy többsége nem ezzel az őszinteséggel alakította ki vallásos felfogását. Ez még akkor sem jellemezte őket, amikor földi terveik sikerét remélhették ettől.” (L.DS.I. 1823 12,12)

Nem véletlenül fogalmazza meg Newman helyét és jelentőségét a katolikus teológia történetében Barsi Balázs a következőképpen: „Három ponton érintett meg különösen a találkozás ezzel a XIX. századot szinte teljes egészében végig élő, korának problémáira oly érzékenyen reagáló, ám korunkban sem kevésbé aktuális, bámulatos intellektusú s ugyanakkor szíve mélyéből hívő „modern egyházatyával”, akinek a boldoggá avatásáért való imádságot maga II. János Pál pápa szorgalmazza.”²

Sokan úgy gondolják, hogy ebben az évszázadban a katolikus és más keresztény egyházak háborítatlan nyugalomban éltek és tevékenykedtek. Ezért érdemes kicsit

1 Legfontosabb életrajza Ward, Wilfrid: *Life of Cardinal Newman* (kétkötetes mű) London, 1912. *The Genius of Cardinal Newman* (végső kiadása 1915), *The Oxford Movement* (London, 1912). További életrajzírói: Richard H. Hutton (1891), Wilfrid Meynell (1907), William Lockhart (1891), valamint az Oxford Mozgalomban társa és eseteként vitapartnere, James Anthony Froude is. A másik forrás az önéletrajzi írása, ami Newman híres megtérési története és egyben lelki önéletrajza is. Ehhez kapcsolódva tették közzé azokat a leveleit, amelyeket életében publikált. Ennek az 1833-1874 között életrajznak van egy rövidebb és egy hosszabb változata. Az 1968-as kiadást (kiadó: David J. DeLaura) Balázs Zoltán fordította (John Henry Newman: *Apologia pro Vita Sua*, Európa Bp., 2001.)

2 Idézet a Newmanról 2001. július 14-16. között Pécsen, a karmelita nővérek templomában elhangzott triduum írott változatából (megjelent 2001-ben, az Életszentség Mesterei füzet 2 kötete).

közelebről megnézni, milyen is volt ez a XIX. század az egyház és a teológusok számára?

A KOR VILÁGI ÉS EGYHÁZI POLITIKÁJA

Ma már nem könnyű felidézni a XIX. század politikai világát, különösen nem a viktoriánus Angliát, az örökké gyászoló Victoria királynéval³(1819-1901), „Európa nagyanyjával”, aki látszólag semmilyen változást nem tűrt az angol társadalomban. De éppen úgy nehéz felidézni a hozzá minden héten ellátogató Benjamin D’Israeli⁴ miniszterelnököt, aki három periódusban is viselte ezt a tisztséget, és akinek ügyes diplomáciája eredményeként az iparosodás nagy lendülettel tört előre Angliában. Mellesleg, ebben az időben kapott szárnyra a liberalizmus is, nemcsak a társadalomban, hanem az anglikán egyházon belül is. Sokan vallották azt, hogy „Az erény a tudás gyermeke, a bűn pedig a tudatlanságé. Ennél fogva pl. ha az iskolázás, a szakfolyóiratok, a vasút, a rendszeres szellőztetés, az öntözés és hasonlók a maguk teljességében kifejtik hatásukat, akkor a lakosság erkölcsösebb és boldogabb lesz”⁵. A politikában a skót eredetű „whig” párt⁶ és annak kiemelkedő politikusa, Lord Grey⁷ (1764-1845) igyekezett korlátozni az anglikán egyház hatalmát – de nem csak azét, hanem a katolikus egyházét is. Amikor Skóciában megszüntettek tíz katolikus püspökséget, az akkor még anglikán Newman pusztán elvi alapokon tiltakozott, mondván a világi hatalomnak nem lehet ilyen értelmű rendelkezési joga az egyház felett. Newman azt vallja, hogy az államnak és az egyháznak függetlennek kell lennie egymástól, de hozzáteszi: „az egyház joggal tarthat igényt tulajdonára, ha az államtól el is van szakítva”⁸.

Franciaországban a Napóleon utáni időkben az egyház igyekezett visszanyerni hatalmát. Napóleon (1769-1821) konkordátuma VII. Pius pápával tisztán politikai alapon ismerte el, „a katolicizmust a francia polgárok többségének vallásaként”. Tudjuk, hogy a császár koronázásra érkező pápa kezéből Napóleon kivette a koronát és a saját fejére tette, ezzel elutasította az egyházat és a pápaságot, mint őt igazoló szakrális

3 Majdnem végig élte az egész évszázadot, uralkodása is igen hosszú ideig (1876 -1901) tartott, 9 gyermeket szült. Férje, Albert herceg halála után bezárkózott a palotájába, sokáig nem jelent meg rendezvényeken és élete végéig gyászolta férjét. Mindig fekete ruhát hordott, és mint szigorú nagyanya járult hozzá az angliai szigorú erkölcsök őrzéséhez.

4 1804-1881 között élt, spanyol származású zsidó család tagja. Apja 1817-ben megkereszteltette és ezzel az anglikán egyház tagja lett. Jeles író és gondolkodó, a konzervatív párt képviselője, akit Henrietta, Lady Sykes vezetett be a felsőbb körökbe. Először 1852-ben lett miniszterelnök, ekkor riválisát William Ewart Gladstone-t többek között azzal győzte le, hogy jobb volt a kapcsolata a királynővel.

5 Apológia, (ld. Függelék a Liberalizmusról 18. pont, amelyet Newman elítél), 431.old.

6 Az elnevezés skót eredetű; így nevezték a skót parasztokat, állítólag azért, mert lovaikat e kiáltással „whigam” ösztönözték gyorsabb járásra.

7 Miniszterelnök volt Londonban 1830-1834 között. Mellesleg 11 gyereke volt, 1791-ben házasságon kívüli gyermeke is született.

8 Apologia pro Vita Sua (ford. Balázs Zoltán), Európa Bp., 81.old.

intézményt⁹. A pápa 1814-ben „Brevét” ad ki a katolikus bibliatársaságok létrehozására,¹⁰ 1821-ben pedig az *Ecclesiam a Jesu Christo fundatam* „brevé”-jével elítéli a titkos társaságokat (pl. carbonarik, szabadkőművesek). A bécsi Szent Szövetség megalakulása után (1815) a katolicizmus és a romantika előretörése tapasztalható Európában. Ennek egyik következménye, hogy igyekeznek az államegyház visszaállítására politikai síkon is – ezt jelzi a pápa visszatérése Rómába, illetve a jezsuita rend megújult aktivitása is. Mindezeket a folyamatokat Angliából úgy szemlélik, mint a római uralom európai előretörésének egyértelmű jeleit.

Newman életének első pápája XII. Leó (1823-1829) volt, aki öreg kora miatt tiltakozott saját megválasztása ellen, mondván „*egy halottat választanak meg*” pápának. Az irányítást inkább államtitkára, Giulio Maria della Somaglia (1744-1830) végezte, ami egyrészt erősen missziós célzatú aktivitás volt, másrészt arra törekedett, hogy élénkítse a katolikus egyház meggyengült ígéhirdetését és lelkipásztori tevékenységét. Ennek szerves következménye volt, hogy Angliában szorgalmazta a katolikus egyházba való betéréseket, amely az anglikán és a katolikus egyház közötti konfliktusok és gyanakvások növekedéséhez vezetett.

A következő pápa – XVI. Gergely (1831-1846), akinek már komoly konfliktusa volt az erősödő sajtóval, ezért az a véleménye alakul ki, hogy a gonoszság forrása a sajtószabadság, ami új vallási közömbösséget hozt létre. Az ő idejében a teológia már kilépett a skolasztikus „gettóból”, elterjedt a kanti filozófiai fogalmak használata. George Hermes münsteri dogmatanár¹¹ azt vallotta, hogy „*csak az ész az, amit Isten belénk helyezett*”. A Strasbourgon élő és a kanti kriticismus ellen tiltakozó Louis E. M. Bautain¹² (1796-1867) a természettudomány és a teológia szétszakításával a fideizmus legfőbb alakjává vált. *Avertissement* (1884) címen ekkor jelent meg az a pápai figyelmeztetés, amely sok korabeli téveszmét ítél el, többek között azt, hogy a természetes ész mindent megold. A teológusok számára ez a hidegháború éve, a növekvő gyanakvás miatt szinte teljes egészében lehetetlenné válik az egyházak közötti párbeszéd, a kölcsönös rosszindulat egymás ellenében pedig csak növekszik.

Megjegyezzük, hogy Angliában – ellentétben a kontinenssel – az anglikán és a katolikus egyháznak is igen jelentős volt a sajtótevékenysége. Ennek ismerete nélkül nem érthetnénk meg az egyébként visszahúzódozó Newman óriási hatását. Persze az ő pápája IX. Pius (1846-1878) lett. Már megválasztása előtt is derűs, jókedvű egyéniség

9 Megkoronázása: 1804. december 2. Igaz, mint kis káplár nem foglalta el Rómát és nem börtönözte be a pápát, mint azt a direktórium utasítása szerint tennie kellett volna. A pápával kötött konkordátuma (1802), valamint közigazgatási, katonai, oktatási és jogi reformjai döntő hatást gyakoroltak a liberális francia társadalom fejlődésére.

10 Miközben Murat francia tábornok támadta Rómát.

11 Racionalista nézeteit az *Untersuchungen über die innere Wahrheit des Christenthums* (Münster, 1805) és az *Einleitung in die christkatholische Theologie* c. művekben tette közzé. Ez utóbbiból csak az első rész, a filozófiai bevezetés jelent meg 1810-ben.

12 A fideizmus atyja, főműve a *Philosophie du christianisme* (Paris, 1835), amit a püspöki kongregáció megtámadott. Egyébként párizsi segédpüspök volt.

volt. Szüksége is volt a derűre, mert uralkodása idején Rómában dühöngött az antiklerikalizmus. A *Qui pluribus* (1846) enciklikát a filozófiai téveszmék miatt adta ki, a pápai tévedhetetlenség tana pedig ebben az antiklerikális légkörben fogalmazódott meg. Szorgalmazói úgy vélték, a pápák világi hatalma ugyan megszűnt, de a pápai tévedhetetlenség tanával létrehozhatják azt a politikai teológiát, amit az Egyházi Állam védelmében is használhatnak.

Jellemző a korra, hogy Metternich (1773-1859) nagyhatalmú osztrák kancellár arra ragadtatta magát, hogy – kihasználva a római antiklerikalizmust – megfélemlítse az Egyházi Államot és a pápát, furcsa módon csak azért, mert enyhített az egyházi cenzúra rendszerén, ami neki – aki a politikai cenzúrát erősítette – rosszul jött. A történelem furcsa fintora, hogy ekkor az antiklerikális Garibaldi állt a pápa mellé. Ennek ellenére az olasz liberálisok előretörésének következményeként 1875-ben a pápa gyakorlatilag a Vatikán rabja lett, csak a zarándokok mennek Rómába látogatni őt. A liberális eszmék tehát karöltve járnak az egyházrombolással.

Ebben a légkörben születik meg a Szeplőtelen Fogantatás dogmája, illetve a Syllabus,¹³ a politikai ateizmus, a naturalizmus, a racionalizmus, a szocializmus, a kommunizmus és a liberalizmus ellen. Ezekről azonban mára kiderült, nemcsak használtak a társadalomnak, hanem igen sokat ártottak is a közgondolkodásnak. Ezt a folyamatot koronázza meg 1870-ben az I. Vatikáni Zsinat *Pastor Aeternus* enciklikája, amelyben az infallibilitás, vagyis a pápai tévedhetetlenség dogmáját fogalmazzák meg.

EGYHÁZI ÉS TEOLÓGIAI HELYZETKÉP

Bár a politika a katolikus egyház és az egyházak jogi kiváltságának eltörlésén fáradozik, ekkoriban az egyház társadalmi, kulturális és politikai hatása még hihetetlenül nagy volt. Európában és Angliában, minden vasárnap, zsúfolásig megteltek a templomok, a lakosság 80 százaléka vasárnaponként rendszeresen eljárt valamely felekezet templomába, és az egyházi oktatási intézmények is nagyszámú tanulót vonzottak. A katolikus és anglikán szószékekről, mint két egymással szembenálló bástyáról, igen gyakran prédikáció helyett egymás ellen folyt az érzelmekkel fűtött vádbeszéd. Ráadásul Angliában katolikusnak lenni hazafiatlan tettetnek számított. Jó tudni, hogy Angliában külön prédikációs könyv¹⁴ segítette az egyszerűbb lelkészeket abban, hogy mit is prédikáljanak. Ebben eléggé szűken értelmezték az anglikán vallási konfessziót. A katolikus és protestáns egyházak éles ellentétben álltak egymással. A vallási szembenállást a liberálisok úgy akarták megszüntetni, hogy fokozatosan csökken-

13 Syllabus: a IX. Pius pápa által elítélt tévedések a gyűjteménye, kiadva 1864. december 8-án. IX. Pius pápa a „Quanta cura” kezdetű, korának tévedéseit elítélő körleveléhez csatoltatta 80 elvetendő tétel egybeszerkesztett jegyzékét. Az itt felsorolt tételeket különböző tanítóírataiban már megbélyegezte egyszer. A Syllabus olvasásánál nem szabad megfeledkezni arról, hogy a laikusok számára nem mindig könnyű olvasmány, hiszen a tételek nem állításokat, hanem ellenkezőleg, azok elvetését tartalmazzák.

14 Két prédikációs könyv, melyek a XVI. századi anglikán teológusok prédikációit tartalmazzák.

tették a vallás szerepét a közoktatásban. Ennek a folyamatnak az egyik legfontosabb következménye volt, hogy 1871-ben, az angol parlamentben eltörölték a vallási vizsgát az egyetemeken.

A KOR SZELLEME

A katolikus egyház a Trienti Zsinat (1545-1563) óta a Vulgata tekintélyét hirdette, és később sem engedélyezte magyarázatok nélkül közzétenni a Bibliát.¹⁵ A XIX. században viszont a protestáns egyházakban kihasználták a könyvnyomtatás adta lehetőségét és igyekeztek minden család asztalára Bibliát adni, és azt olvastatni is. A legrégebbi társaság a The British and Foreign Bible Society¹⁶ 1804-től tevékenykedett, de hasonló alakult Amerikában is igen korán (1808) Pennsylvániában (USA).¹⁷ Ezek a jórészt kisegyházak részéről szorgalmazott társulatok radikálisan csak azt tartották kereszténynek, ami a Bibliában van, és a Bibliát fegyverként használták a katolikus, esetenként az anglikán egyház ellen is. Az egyházakban a bibliai fundamentalizmus eszméje dívott, az egyetemeken viszont megindult a racionalista bibliakritika és a történeti Jézus-kutatás. Sokan emlegetik, hogy Ernest Renan¹⁸ (1823-1892) éppen abban az évben hagyta el a katolikus egyházat (1845), amikor Newman megírta a híres 90. traktátusát, illetve befejezte a keresztény dogmafejlődésről írt tanulmányát, ami a katolizálása felé tett döntő lépés volt.

FILOZÓFIAI VITÁK ÉS BIBLIAKUTATÁS

A bibliakutatás az egyetemeken egyre inkább az ókortörténeti kutatások közé sorolják. Néhány korabeli kutatót érdemes csak megemlíteni a számos tudósból. Ritka kivételnek számít a kitűnő francia szónok, Lacordaire Jean-Baptiste Henri (1802-1861),¹⁹ aki nemcsak a dominikánus rendet stabilizálta Franciaországban, hanem mint tehetséges szónok, egyfajta katolikus megújulást is hozott egy időre. Őt tekinthetjük Newman francia párjának, jóllehet a liberalizmusról alkotott véleménye szöges ellentétben állt Newmanéval. Németországban Ignaz von Döllinger²⁰ (1799-1890) reform

15 A Szentírás kánonjáról és szövegéről 1546. április 8-án döntöttek.

16 Ez a társaság segítette kiadni a Károli-féle kálvinista Bibliát Magyarországon számos változatlan kiadásban, kissé régies nyelven, mert az volt meg a társaságnak Angliában.

17 Anglia (1804), Amerika (1816), Norvégia (1816), Ausztrália (1817), Columbia (1825), Új-Zéland (1846), Kanada (1904), Német Bibliatársulat (1948), Brazil Bibliatársulat (1948). Látszik, hogy katolikus országokban csak a Providentissimus Deus enciklika után jönnek létre ilyen társulatok.

18 Ernest Renan (1823-1892) francia katolikus orientalista, aki néhány évig katolikus teológiát tanult, 1845-ben kilépett a katolikus egyházból, és a College de France diákjaként sémi filológiát és vallástörténetet tanult. Szentföldi archeológiai tanulmányutak után, az 1840-es évek végén a Bibliotheque Nationale munkatársa lett és vallástörténészként írt. A Jézus élete kutatás egyik jeles alakja. 1863-ban megjelent híres-hírhedt Jézus élete könyve miatt nemzetközileg támadták. 1870-ben lett a College de France profeszszora, 1879-től a Francia Akadémia tagja.

19 1824-től a Seminary of Saint-Sulpice tanára, híres szónok.

20 Elvetette a pápai tévedhetetlenség dogmáját és megalapította az ókatolikus egyházat. Ld. bővebben

történetírása végül is az ókatolikus egyház megalapításához vezetett. Jellemző az új eszmék és az egyetemek viszonyára, hogy amikor Ludwig Feuerbach²¹ (1804-1872) 1830-ban név nélkül megírta első művét – „*Gondolatok a halálról és a halhatatlanságról*” – melyben tagadja az egyéni halhatatlanságot, még az egyetemről is elbocsátották. A kor legvitatottabb eszméje, az evolúció Charles Robert Darwin (1809-1882) angol természettudós nevéhez fűződik. Előbb teológiát tanult a Cambridge-i egyetemen, majd 1835-ben előterjesztette a fajok változásáról és eredetéről szóló könyvét, amit az anglikán egyház hevesen elutasított.²² Csak megjegyezzük, hogy Newman nem az ő hatására foglalkozott a fejlődés gondolatával, hiszen a keresztény dogma evolúciójáról szóló máig is értékes könyve Darwin műve előtt jelent meg. Csak a II. Vatikáni Zsinat (1962-1965) után vált világossá, hogy milyen nagy lépésnek számított Newman dogmafelfogása a maga korában.

Míg a dogmafejlődés gondolatát vizsgálva Newman végül is a katolikus egyházba tér vissza, addig hasonló vizsgálatokat végezve F. Chr. Baur (1792 – 1860)²³ Hegel kultúrafilozófiájára alapozva a maga dogmatörténeti kutatásait már arra az eredményre jutott, hogy az ősegyházat a zsidó és a pogány-keresztény szembenállás határozta meg, és ez alakította a dogmáit is. Strauss David Friedrich²⁴ (1808-1874) a „*Das Leben Jesu, kritisch bearbeitet*” (Jézus élete kritikusan feldolgozva, Tübingen, 1835) c. művében tagadta Jézus életének természetfölötti jellegét és az evangéliumok történetiségét is, azokban csak Jézus életének vázát látta, amit az evangélisták misztikusan és messiási színezetben adtak elő. Tagadta Jézus személyének és az újszövetségi iratoknak történeti hitelét.

Newman életének végén lép föl csak a katolikus biblikus Vigouroux F. (1863-1915)²⁵ aki a Biblia és az akkoriban újak számító egyiptomi felfedezések elemzésével foglalkozott. Ő lett a XIX. századi katolikus Ószövetség-magyarázat kulcsfigurája, akinek hosszú küzdelem után, de sikerül megalapítania a Pápai Biblikus Bizottságot (1903-1912).

Franz Xaver Bischof: “Theologie und Geschichte. Ignaz von Döllinger (1799-1890), a második kötet bemutatja Döllinger életét.” Münchner Kirchenhistorische” Studien Band 9, Kohlhammer, Stuttgart Berlin Köln 1997.

21 Feuerbach ateista és anyagelvű filozófus, állítása szerint az anyagi természetén és az emberen kívül nem létezik semmi. Az anyag természetére nézve örök: nem keletkezett és el nem pusztul. Tulajdonságai objektívek, azaz függetlenek az ember tudatától.

22 Charles Darwin 1859-ben hozta nyilvánosságra forradalmi evolúciós elméletét a fajok eredetéről, ami minden idők egyik legbefolyásosabb művévé vált, és alapjaiban változtatta meg a tudományt és az emberek világképét is. Az anglikán egyház 2008. szeptember 14-én kelt nyilatkozatában ezért bocsánatot kért tőle és utódaitól.

23 A történet-kritikát a Bibliára is alkalmazta, és nagy hatással volt rá Hegel szellemfejlődéséről alkotott elképzelése. Nézeteit ma már túlhaladottnak vélik, a Korinthusi levél zsidó- és pogány-keresztény konfliktusát másként mutatják be, mint őt tette.

24 Műveit 12 kötetben E. Zeller tette közzé 1876-1878 között, de Dogmatikája és levelei később, 1895-ben jelentek meg. Manapság a hyper-kritikusok hivatkoznak rá leginkább, pl. Borg.

25 Legismertebb alkotásai: Manuel Biblique (1880), Dictionnaire de la Bible (1891-1912).

Az evangélikus egyházban ekkor működik az egzisztenciális hitfelfogás kidolgozója Søren Aabye Kierkegaard (1813-1855),²⁶ akit saját egyháza is kivet és elbocsát a lelkészi szolgálatból, és csak később lesz elfogadott az evangélikusok körében. Csak megjegyezzük, hogy a szószéki hatásoktól leginkább mentes és a korabeli bulvár sajtó által irányított, de egyre növekvő városi munkásság lelki igényeit mindegyik felekezet elhanyagolta ebben a korban. Németországban mindössze Adolf Kolping (1813-1865),²⁷ Olaszországban pedig Bosco János (1815-1888)²⁸ foglalkozott intenzíven a munkások gyerekeivel.

KATOLIKUS REAKCIÓK

Az ennyire változó szellemi harcok közepette talán érthető, hogy a katolikus egyház hadakozott az új eszmék ellen és teológiailag egy kicsit bezárkózott. XVI. Gergely pápa 1844-ben elítélte a bibliatársulatokat, és csak Newman életének vége felé született fordulat bibliakutatás kérdésében, amikor XIII. Leó pápa 1893-ban kiadta a *Providentissimus Deus* enciklikát a biblikus oktatás megerősítésére, valamint a keleti nyelvek tanulmányozása szólítva fel a katolikus teológusokat.

De ekkor még IX. Pius pápa Syllabus-a (1864) fagyasztotta be a felekezetek közötti párbeszédet és nehezítette meg a katolikusoknak is a teológia művelését és a bibliatudomány fejlesztését.²⁹ Igaz, igen különböző nézetek váltak divatossá az egyetemeken és az egyre nagyobb hatású sajtóban.

NEWMAN IFJÚSÁGA

John Henry Newman 1808-ban született Earlingben, vallásilag igen megosztott családban: apja anglikán, anyja kálvinista családból származott, egyik testvére, Robert pedig agnosztikus lett, (aki egyébként rá nem nagyon hízelt, életrajzot is írt később). Ifjú kora óta sokat olvasott, fantáziáját a Biblia, valamint Walter Scott³⁰ színes nyelve alakította, de kedvelte az arab meséket is. Eredetileg matematikusnak készült, végül teológus lett belőle. Ezen kívül olvasott mindent, például Thomas Paine-t (1737-

26 Legismertebb műve: *Vagy-vagy* (1843). Ugyanezen években írta az *Isméltés* (1843), *Félelem és reszketés*; *A szorongás fogalma* (1844);

27 Eredetileg cipészsegéd volt, majd papnak tanult. 1849-ben káplánként visszakerült Kölnbe és május 6-án megalapította hét segéddel a Kölni Segédek Egyletét. 1850. január 1-jén az egyletnek már 550 tagja volt.

28 1859. december 18-án megalapította a Szaléziak Társaságát. 1872. augusztus 5-én Mazzarello Máriával megalapítja a Segítő Szűz Mária Leányai rendet.

29 Latinul: *Syllabus Errorum* 1864 dec. 8-án közzétett szentszéki dokumentum, amely a téves nézeteket ítéli el, többek között a panteizmust és a naturalizmust. Ez a protestánsok körében egyértelműen negatív visszhangot, a katolikusok körében pedig félelmet váltott ki. Ratzinger bíboros szerint a II. Vatikáni Zsinat 1962-ben többek között ennek egyik ellenhatása volt.

30 Skót költő, regényíró, az angol romantika kimagasló alakja. Szerb Antal szerint Shakespeare után ő az az angol író, aki legnagyobb hatással volt az egyetemes irodalomra. Hihetetlenül népszerű volt és a nyelve is varázslatos. Ma azért nem olvassák, mert rengeteg ritka szót használt, de Newman számára jó nyelvi iskola volt. Magyarul a filmen is bemutatott *Ivanhoe* c. regényét ismerik talán legjobban.

1809)³¹, az Észak-Amerikába emigrált liberális vallásfilozófust, David Hume-ot (1711-1776),³² a filozófust, és talán az ateista Voltaire-t (1694-1778) is. Nem csoda, ha igen korán ő maga is agnosztikus és szkeptikus lett. Egyébként Newman kitűnő emberi adottságokkal rendelkezett, beszélt latinul, jól játszott hegedűn, és korán megtanult tanulmányokat és esszéket írni, mégpedig a diplomata, publicista és drámaíró Joseph Addison (1672-1719)³³ modorában.

1816-ban a családja tönkrement és ezzel vége szakadt élete gondtalan szakaszának is. A családi krízis annyira megviselte, hogy megbetegedett, ugyanakkor egy intenzív istenélményt is átélt. Ehhez járult, hogy hitoktatója, Walter Mayers (1790-1828) nem sokkal ezelőtt kálvinistából evangélikal³⁴hitre tért, és ez számára is meghatározó élmény lett. Newman, mint anglikán sokkal többet foglalkozott a Bibliával, mint a dogmákkal vagy a szertartásokkal. A kálvinista hagyományokból pedig úgy tudta, hogy a pápa maga az Antikrisztus. Ezt a katolikusokra nézve nem túlságosan hízelgő nézetet még teológus korában is sokáig vallotta.

AZ ELSŐ MEGTÉRÉSTŐL AZ ANGLIKÁN EGYETEMI LEKÉSZÉSÉIG

1816 őszére esik első megtérése az „evangelikanizmushoz”, decemberben került az erősen kálvinista irányultságú Oxford Trinity College-ba. 1820 novemberében BA végzettséget szerzett, de nem javasolták posztgraduális képzésre. Így 1822-től az Oriel College rendes tagja lett, ahol az ún. „noétikusok”³⁵ befolyása alá került. 1825-ben Alban Hall viceprincipálisa lett, és ugyanezen év május 29-én anglikán pappá szentelték. 1827-ben legkedvesebb nővére, Mary halála miatt idegösszeroppanást kapott, ezt követően elfordul a liberalizmustól.

Anglikán papi tevékenységét az oxfordi egyetemi lelkészeként kezdte, ahol 1828-ban barátságot kötött Richard Hurrell Froude-dal.³⁶ Ekkor kezdte időrendben olvasni a keresztény atyákat Antióchiai Ignácot³⁷ és Jusztinuszt (kb. 100-165),³⁸ valamint tanulmá-

31 Az Egyesült Államok alapító atyjaként tartják számon. Angliában született, de 1774-ben kivándorolt Amerikába és részt vett az amerikai függetlenségi háborúban is.

32 Skót filozófus, Edinburghban született és már 14-15 éves korában tervezte, hogy az emberi természetről filozófiai értekezést ír. 1739-ben meg is jelentek az „Értekezés az emberi természetről” című művének első kötetei, de nem arattak azonnal nagy sikert.

33 Brit esszéista, újságíró. Lancelot Addison lichfieldi dékán és Jane Gulston legidősebb fia. Az anya, aki a bristoli püspökkel is rokonságban állt, meghalt, amikor a fia tizenégy éves volt.

34 Nem azonos az evangélikus konfesszióval, azért használom ezt a különös szokatlan elnevezést az Apológia magyar fordítója nyomán.

35 Erősen racionalista gondolkodású csoport volt, 1815-1828-ig Edward Copleston (1776 -1849) volt a vezetőjük az Oriel-ben.

36 Richard Hurrell Froude (1803 – 1836) anglikán pap, az Oxford Mozgalom első nemzedékéből. Newman egyik legközelebbi barátja, valamint John Keble barátja is, akivel a Lyra Apostolica költemény kötetet hozták létre. Elkísérte Newmant mediterrán útjára is.

37 Antióchiai Szent Ignác (Kr.u.110 k.) görög nyelven alkotó ókeresztény író, az apostoli atyák egyike.

38 Jusztinus 100 körül született pogány görög szülőktől, a szamariai Szichemben (ma Nablus). Előbb a filozófusoknál kereste az igazságot, végül a kereszténységben találta meg. Sokat írt, igen jól ismerte az

nyozni kezdi a Niceai zsinatot (325).³⁹ Ebből a munkából születik meg a gondolkodását meghatározó mű: „Ariánusok a negyedik században”. Ezen tanulmányai közben fedezi fel az egyház misztikus oldalát. „Ezekből a szövegekből olvastam ki, hogy a külső – fizikai és történeti – világban érzékeink számára egy azoknál magasabb valóság nyilatkozik meg. A természet példabeszédét a szentírás allegóriáját, a pogány irodalmat, filozófiát és mitológiát, ha helyesen értjük, az csupán az Evangélium előkészítése. A görög költők és énekesek, bizonyos értelemben próféták voltak, mert a híres bárdok versei is önmaguknál többről beszéltek.” Ekkoriban nemcsak teológiai pamfleteket írt, hanem politikait is, sőt 1829-ben bekapcsolódott a parlamenti választások kampányába is: Sir R. Peel⁴⁰ oxfordi parlamenti képviselő újraválasztása ellen kampányolt.

1830-ban az Egyházi Misszionárius Társaság tagja – az akkoriban katolikus részről igen kritizált bibliatársulatok egyike –, ahol az evangélikus pártban foglal helyet.

Az egyetemen tutori feladatokat látott el, vagyis a hallgatók szellemi fejlődését irányította, de a kérdésben, hogy mire is terjed ki a feladata, konfliktusba keveredett Hawkinszal, aki többeket eltávolított az egyetemről, többek között Richard Hurrell Froudet és Robert Wilberforce-t is (1802-1857),⁴¹ azzal, hogy megbízásukat visszavonta. Az egyetemi, tudományos és társadalmi élet perifériájára sodródva, igen rossz lelki állapotban kezdi meg Newman az ún. mediterrán utazását 1832-ben. Rómába, majd Szicíliába megy, ahol meg is betegedett. Lázasan a következő gondolatok kavarnak benne. „Nem fogok meghalni, mert nem vétkeztem a világosság ellen, nem vétkeztem a világosság ellen.” Sok versét – ami később a Lyra Apostolicában megjelent – itt adta ki. Több mediterrán tengerparton megfordult, Szicíliába nagyobb társaság nélkül ment. Ezt írja Apológiájában: „egész úton távol tartottuk magunkat a katolikusoktól” (Apol 107). Ennek ellenére Rómában megismerkedett a Máltai Lovagrend Nagyprépostjával és találkozott Nicolas Wisemann (1802-1865)⁴² angol kollégiumi rektorával, aki nagy szimpátiával fordult az Oxford-mozgalom felé. Később ő lett Westminster érseke és bíboros, de ekkor már nem voltak annyira jóban. A Sixtusi kápolnában részt vett a nagycsütörtöki vecsernyén. Majd dél-Itáliába utazik. A feljegyzései szerint egy palermói fogadóban a hajóra várva, amikor szolgálja retteg, hogy meghal, először kicsit értetlenül neki mondja: „Dolgom van Angliában”. 1833-ban Marseille-ben egy narancsszállító hajóra száll. Ennek fedélzetén írta azóta híressé vált versét, amit ma Angliában egyházi népéneként énekelnek:

Ószövetséget, 300-nál többször idéz belőle.

39 Az első egyetemes zsinat (nikaiai vagy niceai), amit I. Konstantin római császár hívott össze 325-ben, ezen ítélték el Arius nézeteit.

40 Konzervatív miniszterelnök lett.

41 Newmanhoz hasonlóan ő is az Oriel College-ban volt tutor, de Edward Hawkins-nak nem tetszett vallási nézete, 1831-ben őt is eltávolította. 1841 körül kapcsolatba került Henry Manning-gal, az akkor még anglikán pappal, aki katolizált és utóbb bíboros is lett.

42 Sevilla zsidó negyedében született angol-ír szülőktől. 1827-ben a Vatikáni Könyvtár szír anyagát tanulmányozta. XII. Leó az arab kéziratok kurátorának nevezte ki a könyvtárban. Csak 1835-1836 között járt először Angliában, amikor is előadásokat tartott, amiket Newman a British Critic-ban örömmel üdvözölt 1836 decemberében. Később a viszonyuk megromlott.

Jóságos fény (Kindly Light)

Jóságos fény, sugároddal vezess,
az otthont távol árny borítja és sötét az est,
jövendőm rejtve van s ismerni mégse vágyom én,
csak te vezess és engem baj nem ér.

Nem mindig voltam így; a fényedet
nem vártam bölcs vezéremül, s azt hittem, jól megyek,
az ifjúkor vadságait szerettem nélkülöd,
kérek, feledd el balga gögömet.

Sötétségben megóvtál annyiszor,
most is vezess, míg árny temet s kemény vihar sodor,
hadd lássam angyal-arc világosságát utamon,
kit balgán elvesztettem egykoron.

(Weöres Sándor fordítása)

AZ OXFORD-MOZGALOM

Már korábban említettem, hogy az angol egyházban sokkal jobban használták a sajtót, mint más egyházakban. Newman és sokan mások, akkoriban leírták és megjelentették beszédeiket, sőt rendszeresen publikáltak az újságokban, például az 1793-ban alapított konzervatív újságban, a *The British Critic*-ben teológiai, filozófiai és politikai jellegű pamfleteket is. Így volt lehetséges az, hogy később a kicsinyke Littlemore⁴³ papja véleményét igen gyorsan megismerte az egész ország.

Egyetemi lelkészként kezdett foglalkozni ókeresztény egyházi irodalommal. Számos tanulmányt írt többek között Tianai Apollonius-ról⁴⁴ és Ciceró-ról, de foglalkozott a csodák kérdésével, illetve az Antikrisztus fogalmával az egyházatyáknál. Eközben egyre közeledett a katolikus egyházhoz. Sokkolta kora liberalizmusa, melyel szemben szerette volna megvédeni az anglikán egyházat. Ez a liberalizmus azt hirdette, hogy nincs egy vallásban sem objektív, biztos igazság, ezért minden vallás azonos értékű, valamennyit el kell tűrni, a dogmák ugyanis csak vélemények. De a mozgalom tagjai nem csak véleményeiket publikálták az újságokban, hanem hihetetlenül nagy kutatómunkát is végeztek.⁴⁵

⁴³ Középkori település Oxford közelében, plébániája az oxfordi St. Mary the Virgin plébánia filiája volt, csak 1847-től önálló lelkészség, majd 1866-tól önálló „falu” lesz.

⁴⁴ Ἀπολλώνιος ὁ Τυανεύς; (kb. i.sz. 15 – i.sz. 100) görög neo-pitagoreus filozófus Jézus korából, a Kis-Ázsiai Kappadókia provinciából. Jézust pogány rétorokkal hasonlította össze.

⁴⁵ A mozgalom további híres tagjai B. Harrison, A. P. Perceval, C. P. Eden, R. F. Wilson, A. Buller, H. E. Manning, C. Marriott, I. Williams, G. Prevost.

Az Oxford-mozgalom 1833-tól 1841-ig tartó megújulási mozgalomnak tekinthető, legjelesebb képviselői: John Keble (1792–1866),⁴⁶ aki közismert költő is volt, a viktoriánus kor kiemelkedő személyisége, emellett jeles traktátusokat tett közzé. Beszédei 12 kötetben jelentek meg, a legnagyobb hatású beszéde, amit publikált is 1833-ban, a „national apostasy”, vagyis a nemzeti hitvesztésről szólt. Richard Hurrell Froude (1803–1836) szenvedélyes gyűjtője volt a vallási költeményeknek, melyet a *Lyra Apostolica*⁴⁷ gyűjteményben adtak ki, korai halála után a gyűjtést barátai folytatták. 1836-ban jelent meg Oxfordban. A kötet spirituális bibliai és egyházi szolgálatban jól használható verseket tartalmazott. Edward B. Pusey (1800–1882)⁴⁸ az egyik legaktívabb vitatkozó volt az eucharisziáról, a reális jelenlétről, a feloldozásról és még sok más kérdésről írt traktátusokat, melyekkel igyekeztek felrázni a liberális közgondolkodást Angliában. Szerkesztője volt a *Library of the Fathers* (1-50 kötet, 1838-88)⁴⁹ patrisztikus sorozatnak, melyben az ósatyák műveit angolul publikálták. Igen aktív volt ezen a területen még J. W. Bowden, Alfred Menzies⁵⁰, W. Palmer (1803–1885) az ősegyház liturgiáját kutatta és nevéhez fűződik az ún. „Branch Theory”.

NEWMAN ÉS AZ OXFORD MOZGALOM

Ennek a mozgalomnak lett egyik szellemi irányítója J. H. Newman, aki szintén irodalmi hadjáratot indított az anglikán egyház megújulása érdekében, és le akarta győzni a „high church”-ben eluralkodó liberalizmust. Különös, hogy beszédei a szószékről kevésbé hatottak, mert azokat szinte csak magának olvasta fel, de nyomtatásban igen nagyhatásúak lettek, mert úgy írt, mint aki önmagával is vitatkozik – a gondolkodva hívők szívesen olvastak ilyen eszmefuttatásokat. Írásai közül a leghíresebb és legnagyobb vihart kavart 90. traktátust Newman 1841-ben tette közzé, az anglikán egyház hitvallásának, a Harminckilenc Tételnek a katolikus értelmezéséről. Érthető, hogy ezt a tanulmányt az anglikán egyházi vezetők egységesen elítélték, és betiltották a további ilyen traktátusok közzétételét. Fabiny Tibor ezt így fogalmazta meg: „a

46 Nagy feltűnést keltett a „The Christian Year” c. munkája, mely 1827-ben jelent meg és az egyházi évről gyűjtött verseket. Szerzői Mr. J. W. Bowden, Richard Hurrell Froude, John Keble, John Henry Newman, Robert Isaac Wilberforce, Isaac Williams.

47 Oxfordban jelent meg 1836-ban Mindenszentek ünnepén, a második kiadás már Londonban.

48 Arisztokrata származású angol pap, aki Oxfordban tanított hébert, amit 1825-1827 más keleti nyel-vel és német teológiával együtt Göttingenben tanult.

49 Teljes nevén *A library of fathers of the holy Catholic church: anterior to the division of the East and West*, angol fordításban a kelet-nyugati szakadás előtti atyák szövegei 1838-1881 között jelent meg John Henry Parker szerkesztésében. A kiadók között szerepelnek Edward Bouverie Pusey, John Keble, John Henry Newman, az Oxford Mozgalom jeles tagjai. A terv Pusey-től származik és 1836 nyarán született meg, William Howley igen támogatta a kiadást azzal, hogy előfizetők ezreit szerezte meg a sorozatra.

50 *Dissertations on subjects relating to the „Orthodox” or „Eastern-Catholic” communion*, 1852-ben jelent meg. *Origines liturgicae: or, Antiquities of the English ritual* 1832. *A treatise on the church of Christ* 1838. *A compendious ecclesiastical history, from the earliest period to the present time* 1840. Mindegyik könyve legalább tíz kiadást ért meg.

19. századi Oxford-mozgalmat viszont a három protestáns évszázad alatt nemcsak az ősegyháztól, hanem immár a klasszikus reformátorok tanításától is elhajló, s azt felhígító racionalizmus és liberalizmus megfékezésére támasztotta Isten”. Newman ekkor dogmatikailag is egyre jobban közeledett a korábban megvetett, „antikrisztus”-nak és „római rontásnak” tekintett katolikus egyházhoz. Az Oxford-mozgalomban így a katolicizmus és az anglikanizmus között közvetítő irányzat képviselőjeként lépett fel. Az anglikanizmust az ősegyházzal egybekapcsolva középső álláspontot (via media) akart teremteni Róma és a protestantizmus közt, azt remélve, hogy az eredeti anglikanizmus egységesítő pólusa lehet majd az egymástól elválasztott keresztény egyházaknak. Könyvei, levélváltásai, beszédei és szellemi hatása hamarosan túlnőtt Oxford város határain, és egész Angliában érdeklődéssel, kíváncsisággal és heves vitákkal reagáltak tüneményes eszmefuttatásaira. 1833-1845-ig több művet írt az egyház védelmében, ő a szerzője az Oxford-mozgalom röpiratszerű traktátusaiból legalább 24-nek, és természetesen a legnagyobb vitát kiváltó 90. traktátusnak is. 1841-ben megjelent utolsó traktátusában megkísérli bebizonyítani az anglikán és a római egyház tanainak megegyezését, illetőleg az angol egyház tanainak keretében akarja bemutatni a katolikus egyházat. Az anglikán püspökök azonban szembefordultak ezzel a kísérletével, számos támadás érte a nyilvánosság előtt. Lelki-szellemi fejlődéséről saját maga ír 1864-ben az Apológia pro Vita Sua c. önéletrajzi művében, csodálatos stílusban és Augustinus Vallomások c. művéhez hasonlítható lelki mélységeket tárva fel magából.

NEWMAN LELKI FEJLŐDÉSE

Legnagyobb bánatára sokan úgy vélték, hogy fondorlatos hátsó szándékkal ír, aki azért kezdte megírni vallási nézeteit a traktátusokban, hogy protestáns kenyéren katolikus propagandát folytasson. „A szavahihetőséget azonban a világ is képes megítélni, hiszen ez egy a természetes erények között.” – írja Apológiája bevezetőjében. „Az angolokat az emberiség leggyanakvóbb és legérzékenyebb” népének tartja és meg akarja szüntetni azt a fent említett vádat, hogy őt rómaiként protestáns kenyéren élőnek tartották. Az Apológia közvetlen kiváltója az volt, hogy 1864 januárjában a Macmillan’s Magazinban egy ultraprotestáns kritikát olvasott a katolikus egyház történetéről Charles Kingsley-től (1819-1875),⁵¹ amelyben a szerző az ő, és általában a katolikus egyház és teológusai szavahihetőségét és őszinteségét tagadta. Előbb vallási nézeteinek történetét írja meg 1833-ig – ez az ifjúsága, egyetemi tanulmányai, konfliktusai és az Oxford-mozgalom szervezésének időszaka. 1833-1839, a mozgalom híressé válása egészen addig, míg Newmannak problémái lesznek a „via media” irányzattal. 1939-1841, ez a híres 90. traktátus megjelenésétől Newman elítéléséig és a jeruzsálemi püspökség ügyéig terjedő időszak. 1841-1845, kivonul Oxfordból, visszavonja a katolikus egyházra eddig tett negatív kijelentéseit, megjelenik esszéje a keresztény

⁵¹ Anglikán pap és egyetemi professzor, történész és regényíró, igen érdekelték a nyugati hősök. Néhány műve Saint’s Tragedy, a drama, (1849) Twenty-five Village Sermons (1849) stb.

tan fejlődéséről. Az utolsó szakasz: megtérése, római papszentelése, valamint az ír katolikus egyetemi rektorsága, egészen a bíborossá történt kinevezéséig.

Kételei akkor kezdődtek, amikor az egyház prófétai hivatását kezdte tanulmányozni. Kutatásaiból azt a következtetést vonta le, hogy a XVI-XIX. századi anglikánok, végül is igen hasonlítanak az ősegyházból ismert monofizitákhoz. Ehhez képest a római egyház elvei ugyanazok maradtak, mint amit egykoron a monofiziták ellenében megfogalmaztak, vagyis az ősegyház teljesen azonos a katolicizmussal.

Az Oxford-mozgalomban végzett kutatásaival az ősegyházat és az anglikán egyházat szerette volna harmonizálni. Mindezt a dogmák, a szentségek és az apostoli leszármazás, valamint az államtól való függetlenség kérdéseinek keretében tette. A híres 90. traktatus megjelenése után el kellett hagynia a plébániáját, 1841-ben Littlemore papja lett. Erről az időszakról és lelki állapotáról ő maga így vall: *„1841 tavaszán Oxford püspökének küldött levelemben már bejelentettem, hogy kivonulok a Mozgalomból, de nem adhatom föl kötelességeimet a Mozgalomban többé-kevésbé általam toborzott emberek iránt. Arra számítottam, vagy készültem, hogy fokozatosan laikus hívővé válok. Eszembe sem volt kilépni az angol egyházból.... Nem térhettem Rómához, ameddig eltűrte a Szent Szűz és a szentnek tiszteletét, ami saját lelkiismeretemben összeegyeztethetetlennek tartottam az Egyetlen Végtelen és Örök legfőbb, közölhetetlen dicsőségével.”* (Apológia 250. old.)

Ekkor kezdi tanulmányozni Nagy Szent Leó pápa írásait, többek között biblikus írásait is, és válik előtte nyilvánvalóvá, hogy a római egyház nem szegte meg az ősi hagyományokhoz való tartozást és azok képviselőjét. Ekkor kezdi tudatosan keresni a régi anglikán szövegekben a hasonló témákat, hogy anglikán hitének támpontot találjon. Döntő kérdés volt, hogy felfedezte, ha az anglikán egyház Jeruzsálemben alapíthat püspökséget, akkor a római egyháznak is szabad Angliában lennie. Kereste az anglikán egyházban a szentség jegyét. Elvetette a felekezetek közeledésének azt az útját, amikor kölcsönösen alkalmazkodnak egymáshoz, hanem úgy vélte az a dolguk, hogy *„Foglalkozzunk saját dolgainkkal – azzal, hogy előbbre jussunk a szentség, az önmegtartóztatás az egyszerűség útján, s így méltóbbak legyünk a nagyszerű hivatásunkhoz.”*

Ezt követően öt év múlva, 1843 februárjában ünnepélyesen visszavonja a katolikus egyház ellen tett korábbi kijelentéseit. Erről az Apológiában így ír: *„A kemény szavak használatában tehát bűnösnek vallom magam, de vallomásomban azt is hozzáfűztem, hogy voltak mentőkörülményeim. Mindnyájan ismerjük annak a fogolynak a történetét, aki a vesztőhelyen leharapta anyja fülét. Ezáltal nem saját bűnének tényét tagadta, amelyért akasztófa járt, hanem azt fejezte ki, hogy anyjának életmódja őt már kisgyermek korában megrontotta. Ebben az értelemben követtem el én magam is egy bűnt, és pedig ex animo, de másokat is vádoltam azzal, hogy a példájuk vezetett engem tévútra és bűnös állapotra.”* (Apológia 316). Ezután nekilát és megírja az angol szentek életét.

1843. szeptember 7-én kéri püspökét, hogy engedélyezze a St. Mary anglikán plébániáról távozását, szeptember 18-án lemond állásáról. Egyik barátjának ezt írja: *„Victrix causa diis placuit, sed victa Catoni.”* – vagyis „A győztes úgy tetszett az iste-

neknek, a legyőzött pedig Catónak”. Ettől kezdve Anglia egyházának laikus tagjának tekintette magát, de nem biztos a döntésében. Úgy érzi jégre ment, amelyen járva valaki figyelmeztette, hogy a jég veszélyes, és ezzel elbizonytalanította őt. Egy ideig bizonytalanodik még megtérése után is. Úgy érzi Pascal szavaival „Je mourrai seul”, vagyis magányosan fog meghalni. Ez alatt a fizikai és a lelki magányt értette. Bizonyos értelemben ez az előérzet a későbbiekben igaznak bizonyult.

1854. október 8-án ezt írta: *„Ma éjjel várom ide a passzionista Dominic atyát, (Barberi Dominic olasz misszionáriusról van szó, aki 1841-től működött Angliában)⁵²... Egyszerű szentéletű ember, aki figyelemreméltó képességekkel van megáldva. Szándékomról nincsen tudomása, én azonban szeretném megkérni arra, hogy fogadjon be Krisztus egyetlen nyájába.”* Ezen a napon harminc levelet írt, közölve áttérésének hírért barátaival.

Sokan úgy gondolták, nehéz hinnie az eucharishtiában történő átlényegülés tanába. Erről csak ennyit ír „én sem hittem benne, amíg nem voltam katolikus. De semmilyen nehézséget nem okozott attól fogva, hogy hinni kezdtem abban, hogy Isten a római katolikus egyházon keresztül szól, s az egyház ezt a tant az eredeti kinyilatkoztatás részének deklarálta.” De ekkor Sir Thomas More (magyarul Morus Tamás) szavait idézi: *„...a bölcsesség és erény választott edényeinek egyike, az átlényegülés tana pedig egyfajta perdöntő bizonyíték. Az a hit, amely kiállja ezt a próbát is, minden próbát kiáll.”* A szent Szűz eredeti bűn nélkül való fogantatásának kihirdetése kapcsán pedig ezt írta: *„Az 1854-es dogmatizáció nem hogy valamiféle zsarnoki kényszer nem volt a katolikus világgal szemben, kihirdetését ujjongással üdvözölték mindenfelé.”*

1847-ben Rómába utazott, ahol pappá szentelték, majd belépett az oratoriánus rendbe. 1848-ban meghonosítja Néri Szent Fülöp rendjét Angliában.

NEWMAN ÉS A LIBERALIZMUS

Apológiájában hosszasan fejti ki véleményét a liberalizmusról, megemlítve azt is, hogy Dominic Lacordaire atya (1802-1861) a fogalmat pozitívan használta. A tanulmány végén pontokba szedi azokat a liberális véleményeket, amelyek ellen küzdött. Néhányat érdemes felsorolni ezek közül, ugyanis a korabeli liberálisok azt állították:

2. Senki sem képes hinni azt, amit nem ért meg. Ennélfogva pl. az igaz vallásban nincsenek dogmák.

⁵² Igen különös személyiség, írástudatlan, árva pásztorgyerek Itáliában, aki otthon nem kap rendes képzést, majd a passzionistákhoz kerül. Különös képessége van elrejtteni tudását, később látomásban kapja, hogy ő Angliában fog prédikálni. Előbb Belgiumba megy, ahol a püspök külön vizsgára utasítja gyóntatási engedélye előtt, mert azt gondolja, hogy buta. Angliába érkezve olyan rosszul beszél, hogy előbb kinevetik saját konventjében és a templomban is, majd vidám prédikációkat kezd mondani. Ennek ellenére munkája nyomán konvertita áramlat indul meg. Newmannak az anglikán cikkelek értelmezéséről írott dolgozatáról levélben hosszasan vitázik belga előljáróival. Amikor találkozik Newmannel, akkor már szellemileg nem ismeretlenek egymás számára.

3. Egyetlen teológiai doktrína sem több, mint egyes emberek, vagy közösségek véleménye. Ennél fogva pl. egyetlen hitvallás, mint olyan sem szükséges az üdvösséghez.

6. Nincs olyan doktrína vagy elv, amely a tudományos következtetések útját állhatná....

7. A kereszténység szükségképpen alá van vetve a civilizációs változásoknak és az idők szavának. Ennélfogva pl. a katolikus papságra szükség volt a középkorban, de ma már nem föltétlenül.

10. A lelkiismereti szabadság joga magába foglalja, hogy mindenkinek törvényes joga ténybeli, vallási, társadalmi vagy erkölcsi tévedéseket hirdetni és tanítani, föltéve, hogy azok saját lelkiismerete szerint igazak és helyesek. Ennélfogva pl. mindenkinek joga van paráznaságot és poligámiát hirdetni és gyakorolni.

14. A világi hatalom szentségtörés nélkül elkobozhat egyházi tulajdont. Ennélfogva pl. VIII. Henrik nem követett el bűnt az egyházi tulajdon elkobzása által.

18. Az erény a tudás gyermeke, a bűn pedig a tudatlanságé. Ennél fogva pl. ha az iskolázás, a szakfolyóiratok, a vasút, a rendszeres szellőztetés, az öntözés és hasonlók a maguk teljességében kifejtik hatásukat, akkor a lakosság erkölcsösebb és boldogabb lesz.

Ezeket az állításokat – más hasonlók társaságában – már harminc évvel ezelőtt a liberalizmus jellegzetes tantételei között tartottam számon – írja Newman, és azért küzdött, hogy ezeket az elveket az anglikán egyház ne fogadja be és ne szentesítse. Elutasítja ezeket, kivéve egyetlen egyet, amelyet megnevezett: „Egyetlen vallásos tétel sem fontos, hacsak az ész annak nem nyilvánítja. Ennél fogva pl. az Atanáz-féle Hitvallás tanítását nem kell elfogadni, ha az nem válik a lélek javára, ellenben a megváltás tanához ragaszkodni kell, ha az a lélek javára van.”

VÁDAK NEWMAN ELLEN

A csodákkal kapcsolatban hiszékenységgel vádolták meg. Tudnunk kell, hogy Newman az ősegyház csodáiról önálló könyvet publikált. Ebben valószínűségi megfontolás alapján nem zárta ki annak a lehetőségét sem, hogy a csodák megtörténtek, éppen úgy, mint azt, hogy meg nem történtek.

Megvádolták hazugsággal és kétértelműséggel, többek között arra is utalva, hogy Ligouri Szt. Alfonz⁵³ nézetét követi az igazság elhallgathatóságáról. Erről ő a következőket írta. „Majdnem minden katolikus és protestáns szerző elismeri, hogy helyes ügyben létezik olyan szóbeli félrevezetés, amely nem bűn. Bizonyos esetekben már maga a hallgatás is gyakorlatilag ilyen félrevezetés, ahogy a közmondás szerint is a hallgatás beleegyezést jelent. Másfelől bizonyos körülmények között a hallgatás

53 Liguori Szent Alfonz Mária (1696-1787) olasz katolikus teológus, egyháztanító, a redemptorista rend megalapítója, majd katolikus püspök, valamint a katolikus erkölcsoteológia egyik legjelentősebb alakja. XVI. Gergely pápa 1839-ben a szentek, IX. Piusz pápa 1871-ben az egyháztanítók sorába iktatta. Híressé vált gyónatói kézikönyve a Practica del confessore. Venetiis, 1748. Négykötetes morális könyvét egészen a II. Vatikáni Zsinatig oktatták. Theologia moralis. Venetiis 1763. Pasztorális kézikönyve a Homo Apostolicus. Tom. 1-3. Bassani, Venetiis, 1770.

abszolút tilos, tehát halálos bűn, a katolikus számra, ha például a hit megvallásának kötelessége áll fönn.”

Az Apológia 1866-os francia kiadásához függelékét írt az anglikán egyházzal, és az oxfordi egyetem szerepéről és jelentőségéről is. Ebből érdemes idézni az első bekezdést. *„Nincs talán még egy olyan intézmény, amelyben az angolok feltűnőbb tanúságot tettek volna a politikai és társadalmi kompromisszumokra való képességükről, mint a hivatalos nemzeti egyházban. Luther, Kálvin és Zwingli nemcsak Rómának, hanem egymásnak is ellenségei voltak. A több protestáns felekezet, az erasziánusok, a puritánok vagy az arminiánusok ugyancsak egymásnak ellenségei. Minden túlzás nélkül állíthatjuk azonban, hogy az anglikán egyház hivatalos keretei között mindezen protestáns áramlatok megférnek, nem kevés katolicizmussal dúsítva. Az egyház intézményrendszerét VIII. Henrik, VI. Edward miniszterei, Mária, Erzsébet (királynők) a gavalérok, a puritánok, az 1688-as latitudiánusok, valamint a XVIII. századi metodisták sajátos vallási felfogásuk eredményeképpen egyaránt alakították, ebben a sorrendben. Hierarchiája a középkorból ered, gazdagsága figyelemre méltó, világi helyzete kiemelkedő, politikai befolyása félelmetes. A hivatalos egyház megtartotta a régi egyház szertartásait, imáit és jelképeit. Hitcikkelyeit lutheránus és zwingliánus forrásokból meríti, bibliafordításán a kálvinizmus hagyott nyomot. Azzal is dicsekedhet, hogy egész sor kiváló teológust nevelt föl, különösen a XVII. században, akik büszkék voltak rá, hogy sikerrel vezették le egyházuk szokásait az ősegyház gyakorlatából és tanításából. Rájuk gondolva mondta a nagy Bossuet, hogy lehetetlen, hogy az angolok egy nap ne térjenek vissza atyáik hitéhez, De Maistre ugyancsak azért üldözte az anglikán közösséget, mert úgy vélte, hogy nagy szerep hárul rá a kereszténység újra egyesítésében és belső kiengeztelődésében...”*

MEGTÉRÉSE UTÁN

Megtérése után sem oszlik el a gyanú a feje felől, hiszen legnagyobb ellensége a hajdani római kollégiumi rektor, Nicolas Wiseman (1802-1865) akivel Rómában találkozott először, bíboros lesz. A bíborossá lett kelet-kutató, spanyol születésű lévén, kicsit idegenül (talán féltékenyen is) szemlélte a népszerű Newmant. A következő bíboros Henry Edward Manning (1808–1892)⁵⁴ sem tartotta kedves emberének, pedig életútja hasonló volt Newmanéhoz. Eredetileg szintén anglikán papból konvertált katolikus pappá, majd lett bíborossá. Érdekes módon ő is az anglikán liberalizmus ellen küz-

54 Apja gazdag közéleti ember volt, a Bank of England igazgatója. Diplomáját 1827-ben Oxfordban szerezte a Balliol College-ban. Politikus akart lenni, és csak 1832-ben döntött a papság mellett. Felesége az oxfordi püspök unokahúga, Caroline, Mrs Sargent, aki 1837-ben meghal, anélkül, hogy gyermeket hagyta a férjére. (Felesége képét élete végéig nyakában hordta.) 1841-ben lesz Chichester anglikán püspöke, beszédei 1842 és 1850 között hét kiadást látnak. 1851. április 6-án püspökként katolizált és katolikus pap-pá szentelték. 1865-ben Westminster érsekévé választják. 1875-ben lesz bíboros, részt vesz a konklávén, melyen 1878-ban XIII. Leó pápát megválasztják.

dött, de bíborosként már megmerevedett a szemlélete és Newmant látta liberális katolikusnak. Sőt kijelentette: a legveszélyesebb liberális katolikus embernek tartja Angliában. Dublinban ugyan kinevezték a katolikus egyetem rektorának, 1851-től 1858-ig viselte is ezt a tisztséget, de nem engedték, hogy az egyetemet a katolikus ifjúság intellektuális központjává fejlessze. Erre írta meg az egyetemek funkciójáról szóló teológia és egyháztörténeti tanulmányát, és visszavonult ettől a tisztségétől is. A másik nagy csalódása az angol bibliafordítás javítására tett megbízásának visszavonása. Őt, akit már életében az angol próza Shakespeare óta legnagyobb mesterének tartottak, harmadrendű anyagi okokra hivatkozva állították le nagyvonalú és kitűnően megszervezett munkákról. Érdemes megjegyezni, hogy Aquinói Tamás Catena Aureáját latinból ő fordította angol nyelvre, hogy a protestáns kommentárokat megelőző középkori spirituális hagyományt alaposan megismerje. Érdemes idézni, hogyan látja ő az ókori és a középkori kommentátorok szerepét a hagyomány átörökítésében:

„Az atyák korai kommentárjai csapongó természetűek, mivel a szóbeliséghez szokott embereket célozta meg, és amelyeket a tikárok írtak le és őriztek meg. Mivel ők még az egyház hagyományát szigorúan őrizték és az élő apostoli eredetet is, és pontosan és hatékonyan beszéltek és a keresztény Expositor, adekvát képekben fogalmazta meg tanítását, mivel ő még képes volt szabadon használni a szent szöveget, és ahhoz hozzáfűzni a magyarázatot a saját elképzelése szerint, spontán és egyéni elképzelésekkel, és azzal a teljes biztonsággal, hogy annak ellenére, hogy első látásra úgy tűnik a saját gondolatait követi, azonban mégis az írás szavainak értelmét adja vissza, a katolikus egyháznak a saját mélyebben megragadott nézetét tudja közvetíteni és megőrizni, anélkül hogy a józanság határán túl lépne. Ennek megfelelően, a korai atyák mutatják a legjelentősebb egyezést az (1) interpretációs princípiumokban és (2) a magyarázat lényegét illetően, és ugyanakkor birtokolták azt a különleges szellemet és módszert, ennek ellenére mindegyik tudott valami újat adni, ami megkülönböztette őt a többitől. Azonban ez a sajátosság a századok folyamán eltűnt, a szóbeli vagy hagyományos oktatás, amely egy adott tanár céljainak felelt meg, megszilárdult az írott hagyományban, és felvette az uniformizált változatlan jellegzetességet, mint a Szentírás magyarázatának lényegét. Talán nem tévedünk, ha Nagy Szent Gergelyt (540-604) az utolsó eredeti nagy magyarázónak tartjuk, azt gondoljuk, hogy mivel számos kommentárt írt a Szentírás csaknem mindegyik könyvéhez igen sok kiváló doktor nézetét a maga neve alatt közölte, talán a magyarázatának a fontosságát nem abban kell látnunk, hogy a régebbi források nyomán haladt. Így az összes későbbi kommentár valójában Catena, vagy legalább is a korábbi atyák kivonatai, akár kifejezetten idézik valamilyen formában ezeket a saját kötetekben, vagy ezt a napi evangéliumhoz fűzik, amely idővel bizonyos formákat is felvesz, de anyagát tekintve a korábbi tanulmányokat és anyagokat mutat be. A későbbiek jobban alkalmazkodtak az általános olvasóhoz, a korábbiak inkább a teológusok céljait követték”

Igen különös, hogy bár minden oka meg lett volna a lázadásra és engedetlenségre, mégis azt írta: *„A dolgokon nem javítunk engedetlenséggel, mert ezáltal csak bo-*

nyolultabbá tesszük a helyzetet és késleltetjük az eredményt... Az idő nagy orvosság, minden jogtalanság megbosszulója”. Ekkor írja meg az Apológiát, saját becsülete és lelki nyugalma érdekében. Ambrose St. John-nak és az oratórium atyáinak ajánlja a művét, melyet a következő mondatokkal fejez be „*Nem szűnök meg imádkozni mindannyiukért, remélve a reménytelent, hogy mindannyian, akik valamikor egyek voltunk, s mint ilyenek, boldogok – az Isteni Akarat hatalmából, végre egyetlen nyájban és egyetlen pásztor alatt ismét egyek legyünk.*”

XIII. Leó pápa 1879-ben, 78 éves korában nevezte ki bíborosnak, de nem kéri, hogy Rómába költözzék. Ekkor ezt írta barátjának: „*Haec mutatio dextere Excelsi*”. Még 11 évig viselte a bíbort szellemi frissességben. 1890. augusztus 11-én halt meg, Rednal temetőjébe temették el. Sírkövén ez áll: „*Ex umbris et imaginibus in veritatem*”.

TEOLÓGIÁJA

Írásai 32 kötetben jelentek meg igen változatos stílusban, és különböző műveltségű közönséghez szólnak.⁵⁵ A teológiai vitairódalomhoz tartozó írásait lehetne teológiai publicisztikának nevezni, ha nem lenne olyan sok tudományos újdonság ezekben a művekben, sok esetben egyetlen mondatba zsúfolva, és nem épülne olyan alapos kutatásra. Patrisztikus fordításai mellett tanulmányaiban az ókeresztény eretnokségeket, a zsinatokat, és a dogmatikus definíciók történeti hátterét vizsgálta. Soha nem csak történészként, vagy filozófusként írt, hanem olyan gondolkodóként, aki az ókori jelenségek továbbélését is észrevette az egyházban. Költeményeiben és imáiban hívő misztikusként mutatkozik meg. Az egyháztörténetben nemcsak az emberi, hanem az isteni elemet is kutatta. „*Egyik század olyan, mint a másik és a benne élők a magukét rosszabbnak látják minden előzőnél.*” Amikor az egyház csodáival kezd foglalkozni, akkor az isteni vezetést vizsgálja az egyházban és az egyháztörténelemnek az isteni oldalát igyekszik feltárni. Mindenesetre teológiája inkább ágostoni, mint aquinói támaszi jeleket mutat. Nem véletlenül jelszava: „*szív a szívnek beszél*”, mindig azt kutatja, hogy egy-egy tanítás neki mit mond, és nem csak feltárja, hanem azt is elmondja, hogy ő most ezt hogyan érti. A feltárt teológia mindig egzisztenciális üzenetté formálódik tolla alatt.

⁵⁵ Legfontosabb munkái: *The Arians of the Fourth Century*. London, 1833. *Parochial and Plain Sermons*. 1-7. köt. London, 1834-43. *Lectures on the Prophetic Office of the Church*. London, 1837. *On Justification*. London, 1838. *Sermons bearing on Subjects of the Day*. London, 1843. *Sermons ... preached before the University of Oxford*. London, 1843. *An Essay on the Development of Christian Doctrine*. London, 1845. *Lectures on the Present Position of Catholics in England*. London, 1851. *Apologia pro vita sua*. London, 1864. *Letter to Reverend E.B. Pussey on His Recent Eirenicon*. London, 1866. *Essay in Aid of a Grammar of Assent*. London, 1870. *The Idea of a University*. London, 1873. *Letter to the Duke of Norfolk*. London, 1875. *On the Prophetic Office*. London, 1877.

AZ ELMÉLKEDŐ ÉS IMÁDKOZÓ NEWMAN

Nem véletlenül elsőként Szunyogh X. Ferenc fordította magyarra az imáit és elmékedéseit,⁵⁶ hiszen konfessziókat átívelő hitében ezek azok az alapok, amelyek legmélyebben mutatják be személyes kapcsolatát az egyház spirituális hagyományával. Csak néhány kiragadott idézetet közlök spirituális írásaiból.

Az imádság

„Az imádság a vallás lényegéhez tartozik. Ahol imádság van, ott az ember könnyebbulést és vigaszt talál minden ínségében, legyen az akár nagy, akár csupán mindennapos.” (G.A.403 1870)

„Amint az ima az ember szava Istenhez, úgy a Kinyilatkoztatás az Isten hangja az emberek számára.” (GA 404. 1870)

Az egyház és a Szentírás

„A szentírás olyan fejlődési sorozatot indított el, melyet nem fejezett be. Ez azt jelenti, tévedés lenne a katolikus tanítás valamennyi tételét a Szentírásban keresni.” (M.S. 335 1843 2,2)

A hitvallásról

„Az egyház nem tesz hozzá semmiféle olyan dogmát az eredeti Hitvalláshoz, csupán azt, ami meggyőződése szerint a Hitvallásban már természetszerűen bennfoglaltatott. Ő kapta meg azt a megbízást, hogy a Hitvallást kifejtse.” (L.D.XXXVIII.129 1870)

„A katolikus dogmák végeredményben csupán kifejezésformái egy isteni ténynek, melyet távolról sem fognák át a kifejezések, s ezer mondat sem merítheti ki és nem is tárhatja föl azok lényegét.” (U.S. 332)

Isten népe hitéről

„Conspiratio: egybehangzás nem más, mint az, hogy a tanító és tanított Egyház, mint kéttagú és mégis egyetlen tanúságtevő együtt tevékenykedik, egymást megvilágítva, és sohasem szakadhat el egymástól”. (C.F:M.D. 71 1859)

KUDARCAI ÉS ELISMERÉSEI

Tulajdonképpen minden vállalkozása kudarcba fulladt: az Oxford-mozgalom megmerevedett, a katolikus egyetemről vissza kellett vonulnia, katolikus egyházi előljárói kételkedtek benne, főleg azért, mert a laikusok szerepét felértékelte és ennek fontosságáról beszélt jóval a II. Vatikáni zsinat előtt. De főleg azért, mert mint mondta, ő azon oldalát látta a tényeknek, amelyek a püspökök és papok figyelmét elkerülték. Így

⁵⁶ Elmékedések BP SZIT. 1946. Benne Szunyogh X. Ferenc OSB. bevezetőjével. Nagypéntek. Új Ember füzetek Bp., 2000.

fogalmazott: „Ők a vidéki angol nemesség fogalmaiban gondolkoznak, én a tépelődő lelkek és a jövő nemzedék világában élek”

Újabb vállalkozásként a „Rambler” c. folyóiratot kezdte szerkeszteni lelkes civilekkel, de azok túlzásaiért őt tették felelőssé és leállították a lapot.⁵⁷ Sík Sándor tragikus hősnek nevezte,⁵⁸ de ő egy kicsit másként látta magát. Amikor barátai az egyház vezetői ellen láznak, ezt írta nekik: „Igyekeztek hinni Isten egyházában. Tegyen különbséget közte és vezetőinek emberi gyarlóságai között. Ne feledje milyen nehéz a feladatuk és milyen sokan bírálják őket, bármilyen helyesen cselekednek is... Gondoljunk (az egyház) majdnem kétezer éves tapasztalataira: hány kemény, halálos próbán kellett keresztül mennie. Csak nem akarjuk saját néhány évtizedes tapasztalatainkat többre értékelni?”

Amikor félreállították, így imádkozott: „Ó Uram, áld meg, amit írtam és tedd gyümölcsözővé, hogy sok jót tegyen, sok sikert érjen, de ebből – amíg élek – nem származék rám semmi dicsőség.”

Élete végén, 1875-ben az őt megtagadó oxfordi egyetem legrangosabb kollégiuma, a Holy Trinity College tiszteletbeli tagjává választotta. Amikor pedig XIII. Leó pápától azt kérdezték, mi az egyházpolitikája, az mondta: nézzék meg az első bíborost, akit kinevezek, az „én bíborosomat” – és 1877-ben bíborossá kreálta.

Életszentségének híre már életében is jelentős volt, ez a nézet halála után tovább erősödött, ezért a birminghami érsek 1958-ban kezdeményezte szenté avatásának eljárását. II. János Pál pápa 1991. január 22-én a megkezdte az eljárást, a boldoggá avatás 2010. május 2-án történt meg. Ekkor ünnepelte az egyház Szent Atanázst, aki komoly szerepet játszott Newman teológiai gondolkodásának fejlődésében. Szenté avatási bullája pedig a következőképpen kezdődik: „Aki az igazságból való, hallgat a szavamra” (Jn 18,37). Az *Igazság Krisztus maga* (vö, JN 14,6). Isten szolgája John Henry Newman lépteit ennek az Igazságnak a gyakorlása és szeretete égő lámpásként világította meg. Ez vezette egyrészt Isten üdvözítő titkainak megismerésében, valamint Jézusnak, a legfőbb tökéletességnek maradéktalan követésére, másrészt Isten népének buzgó szolgálatára...

Jelenlétünkben a Szentatya ünnepélyesen kihirdette: Bizonyos hogy Isten Szolgálja John Henry Newman, a Római Anyaszentegyház bíborosa, a Néri Szent Fülöp Oratorium alapítója Angliában az isteni erényeket: a hitet, a reményt és a szeretetet Isten és az emberek iránt, valamint a sarkalatos erényeket: a bölcsességet, az igazságosságot, a mértékletességet és a lelkierősséget, ezeket összességükben hősies fokban gyakorolta....⁵⁹

57 Ma az Interneten is elérhető a The Newman Rambler, mely 1996 óta az angol katolikus laikusok lapja.

58 Newman – Válogatás Newman bíboros műveiből angolul és magyarul ford. Salacz Gábor Bp., 2002 előszavában. IV. old.

59 J.H. Newman bíboros: Az anyaszentegyház Misztériuma IC of Newman kiadása 1998. 9.old.

Newman magyarul De Mandaune: *A katolicizmus újjászületése Angol országban a XIX. században.* Növendékpapság Munkálatai 62. k. Bp., 1899. Timkó Jordán: Newman bíborosról írt jeles megemlékezést (in. Katolikus szemle 1922 ápr.). Piribauer Károly méltatta Newmant (in. Korunk szava 1936). Műveit magyarra kezdte fordítani Szunyogh X. Ferenc: *Nagypénteki elmélkedések*, 1944, uő: *Mária elmélkedések*, 1945. Salacz Gábor (ford): *A keresztény lélek.* Bp., (1957). Uő Newman breviárium. (Válogatott fordítások (Bp.,1958) ennek 3. javított 2. kiadása Bp., 1977. *Istentől-Istenig* címen, Bp., 2002. Igen jelentős tanulmányt írt róla Sík Sándor, 1972-ben. Fr. Mihály ferences fordítása: *Az egyház misztériuma*, Róma 1998. Az Apológia pro Vita Sua (Balázs Zoltán fordítása) Bp., 2001 Przywara E. S.J.: *Newman. Válogatás Newman bíboros műveiből angolul és magyarul* Bp., 1930-ban ford. Salacz Gábor.

Mons. Dr. Benyik György
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar